

Klâsik Türk Edebiyatında Menâkıb-nâmeler

Rıdvan CANIM¹

Öz

Menâkıb-nâmeler İslâm edebiyatlarında ilk defa IX. asırdan itibaren yazılmaya başlanan hadis kitaplarında görülür. Sonraki asırlarda tasavvufun yaygınlık kazanmasına bağlı olarak sûfilerin derin manalı sözlerini ve örnek alınması gereken davranışlarını anlatmada kullanılmıştır. Türk edebiyatında menâkıb-nâme yazma geleneğinin XI. yüzyılda başladığı kabul edilir. XV. asırdan itibaren Anadolu sahasında menkıbe kitaplarının sayısı gittikçe artar. Bu artış yalnızca menâkıb-nâmeler için değil bütün Osmanlı edebiyatı ürünleri için yapılabilecek bir genellemedir. XVII ve XVIII. asırlar ise menâkıb-nâme türüne ait örneğin en fazla görüldüğü dönemdir. Menâkıb-nâmeler hem sözlü hem de yazılı edebiyatımızın ürünü olarak ortaya çıkar. Menâkıb-nâmelerin kahramanları hayal ürünü değil, bizzat yaşamış kimselerdir. Bu kimseler dini bakımdan yüksek mertebelere ulaşmış kişilerdir. Menâkıb-nâmelerdeki olayların yeri ve zamanı bellidir. Biçimce gayet kısa ve sade bir anlatım tarzı vardır. Menâkıb-nâmeler, sanat endişesinden uzak eserler olduğu ve sözlü edebiyattan yazılı edebiyata aktarıldıkları için dilleri gayet açık ve anlaşılır edebî metinlerdir. Menâkıb-nâmeleri diğer edebî eserlerden ayıran en büyük özellik içerik ve dil açısından ortaya koyduğu bu farklılıktır. Menkıbe yazma geleneği temel olarak iki farklı isimle anılmaktadır. Bunlardan birincisi Allah yolunda savaşanların hayatlarını, kahramanlıklarını ve güçlerini anlatan Dânişmend-nâmeler ve Battal-nâmeler'dir. İkincisi ise takva sahibi kimselerin, velîlerin anlatıldığı Saltuk-nâme türü kitaplardır. Yazıldıkları dönemlerin sosyal ve kültürel hayatı hakkında zengin bilgileri de aktaran menâkıb-nâmeler, Türk tarihi açısından da önemli birer vesika olma özelliği taşırlar.

Anahtar kelimeler: *Klasik edebiyat, menkıbe, dini tür, dini hikâye, evliya hikâyeleri.*

¹ Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, ridvancanim@mynet.com

Saintly Stories in the Classical Turkish Literature

Abstract

Saintly stories (Menâkıb-nâmeler) first began to appear as a literary form in the Islamic Literature in Hadith books written in the 9th century A.D. In the following centuries, parallel with the spread of Sufism, saintly stories were widely written on the meritorious lives of the Sufi masters and their words of wisdom. In the Turkish literature, this literary form sprouted in the 11th century A.D and proliferated especially in the 15th century Anatolian domain as also did other forms of Ottoman Literature. The majority of Saintly Stories in the Ottoman era were written in the 17th and 18th centuries. Saintly stories have been transmitted to future generations both orally and in a written form. The main characters in these stories are not fictitious but those who actually lived and are regarded as holy. The timing and setting of the events narrated in these stories are known with certainty. Saintly stories are generally concise and written in a plain and unvarnished language, making them easily apprehensible to a large audience. The mystical content, plain language used, and concise writing form are features peculiar to saintly stories distinguishing them from other forms of Ottoman literature. Saintly stories can be classified into two types with respect to the attributes of the persons about whom they were written. The first type of saintly stories, called Dânişmend-nâmeler or Battal- nâmeler, describes the lives of those who have fought in the way of god, their powerful personalities and their heroic deeds. The second type, called Salkuk-nâmeler, is written to describe the pious and meritorious lives of people who are attributed a holy persona. Saintly stories shed light on the social and cultural aspects of the societies and times in which they were written and thus provide important context to events shaping the Turkish history.

Keywords: *Classical literature, saintly story, religious form, religious story, stories of saints*

Menâkıb sözcüğü Arapça *nekabe* (isabet etmek), bir şeyden bahiste bulunmak filinden gelen *menkıbe/menkabe* kelimesinin çoğulu olup sözlükte; “övünülecek güzel iş, hareket, vasıf ve meziyetler”² anlamlarında kullanıldığı gibi; İslâm edebiyatlarında genellikle bir velînin hayatı çevresinde oluşmuş menkıbe yahut kerâmetleri anlatan dinî-tasavvufî eserlerin de genel adı olmuştur.³ Bu tanımlamadan hareketle “menâkıb-nâme” için; “Tarikat kurucularının, mezhep imamlarının, kahramanlık sahibi diğer önemli dinî ve millî şahsiyetlerin hayat hikâyelerini, mücadelelerini, kerâmetlerini, olağanüstü hallerini ortaya koyma amacıyla yazılmış mensur eserler”⁴ yahut “menkıbelerden bahseden eser”⁵ veya “içinde hikâyeler, destanlar, menkıbeler bulunan genellikle mensur eserlerdir”⁶ denilebilir.

Menâkıb-nâmeler İslâm edebiyatlarında ilk defa hicretin III. asrından (m.İx.asır) itibaren yazılmaya başlanan hadis kitaplarında görülür. Hz. Peygamber’in ve ashabının faziletlerini anlatan hadislerin bulunduğu bu bölümlere “*Kitâbü’l-Menâkıb*” denildiği gibi, halifelerle ilgili kitaplara isim olarak da verilmiştir. İbnü’l-Cezerî’nin, ‘*Esne’l-Metâlib fî Menâkıb-i Seyyidinâ Ebî Tâlib*’ adlı eserinde olduğu gibi. Aynı şekilde bir kabile veya soyadına yazılan (İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü âl-i Ebî Tâlib*); mezhep imamları için kaleme alınan (*Menâkıbü’l-İmâmi’l-A’zam*) eserlerle, kutsal şehirleri tasvir eden metinlerin (*Menâkıb-i Mekke-i Mükerrreme*, *Menâkıb-i Kudüs-i Şerîf*) adlarında, hadis kitaplarında olduğu gibi kelime ‘fazilet’ mânâsında kullanılmıştır.

Tasavvufun hicrî III. asırdan itibaren İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkıbe kelimesi sûfilere hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, bu alanda hicretin üçüncü asrında kaleme alınan Sülemî’nin, *Tabakâtü’s-Süfîyye*; Hücvirî’nin, *Keşfü’l-Mahcûb*; Kuşeyrî’nin, *er-Risâle* gibi tasavvufî eserlerinde Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafis

² Fîrûz-Âbâdî, *Kâmûsü’l-Muhît ve Okyanûsü’l-Basît (Kamus Tercümesi)*, I, Çev. Ahmed Asım Cenânî Ayntâbî, İstanbul, 1304, s. 513.

³ Ahmet Ateş, “Menâkıb”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 1970, s. 701-702; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L.M. Yayınları, İstanbul, 2002, s. 315; A. Yaşar Ocak, “Menâkıb-nâme”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C. 6, s. 253-258; Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 29, s. 112; Ahmet Mermer ve Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 66.

⁴ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 121-122.

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 15. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1998, s. 613.

⁶ Mehmet Doğan, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, C. 3, s. 1938.

el-Haddad gibi sūfîlerin hikmetli sözlerine ve faziletli davranışlarına yer verilmiştir. Ayrıca *Târîh-i Bağdad*, *Târîh-i Buhâra* gibi bölge ve şehir tarihlerinde buralarda yetişen sūfîler hakkında bilgi verilirken onların menkıbelerine de temas edilmiştir. V. Asırdan (m.xı.yy.) itibaren Kâdiriyye ve Rifâiyye gibi ilk büyük tarikatların ortaya çıkışıyla birlikte menkıbenin muhtevasına ‘kerâmet’ kavramı da eklenmiş, Abdülkâdir Geylânî, Ahmed er-Rıfâî gibi tarikat pîrleri veliler için vefatlarının ardından yazılan eserlerde gösterdikleri kerametlerin anlatılmaya başlanması ile menkıbe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılır olmuş, böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıp metinleri yani “menâkıb-nâme” yazma geleneği ortaya çıkmıştır.⁷ Menâkıb-nâmelerin bu isim dışında zaman zaman “tezkire” (Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Tezkire-i Satuk Buğra Han*), “reşehât” (Sâfî, *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*), “makâmât” (*Makâmât-ı Yusuf Hemedânî*), ve “nefehât” (*Abdurrahman Câmî*, *Nefehâtü'l-Üns*), “kerâmât” (*Kerâmât-ı Ahî Evren*), “vilâyet-nâme” (*Vilâyet-nâme-i Hacı Bektaş*) gibi adlar altında benzer konuları işledikleri görülür.

İlk zamanlardan itibaren Menâkıb-nâme yazma geleneğinin başlıca iki alanda yoğunlaşması dikkat çekicidir. İlki; dinî kahramanların, yani din uğrunda savaşanların hayatları, maceraları ve olağanüstü kuvvetlerden söz eden *Battal-nâme* ve *Dânişmend-nâme*, *Saltuk-nâme* gibi destanî mahiyetteki menâkıb-nâmeler; ikincisi de, yaşadıkları devirlerde özellikle zühd ve takvasıyla şöhret bulan velîlerden söz eden menâkıb-nâmelerdir. Bunları da kendi içlerinde şu şekilde tasnif etmek mümkündür: 1. Zühd ve takva yolundaki zirve şahsiyetler. (İbrahim Edhem, Bayezid-i Bistâmî gibi.) 2. Bir tarikat kurucusu olanlar. (Hacı Bektaş Velî, Abdülkâdir Geylânî, Ahmed er-Rıfâî ve Mevlânâ gibi.) 3. Zühd ve takva perdesi altında esasen siyâsî bir akımın savunucusu ya da temsilcisi olan şahsiyetler. (Bedreddin Simavî gibi.) Bu tasnifler dışında özellikle Osmanlı asırlarında pek alışık olmadığımız bir biçimde padişah ve sadrazamların, vezirlerin hayatlarına ve kahramanlıklarına dair yazılan eserlerin zaman zaman bu isim altında toplandığı görülür. *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, *Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Velî*, *Mecmua-i Menâkıb-ı Vüzerâ* örneklerinde olduğu gibi.

Menâkıb-nâmeler üzerinde bugüne kadar en geniş çaplı araştırma ve incelemeyi yapan kişi olarak bilinen Ahmet Yaşar Ocak, bilhassa alevî-bektaşî kökenli menâkıb-nâmelerin beslendiği kaynakları şu şekilde tasnif etmektedir: 1) Eski Türk İnançları Kaynaklı Motifler: a- Dağ ve tepe

⁷ Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 29, s. 112.

kültü, b- Taş ve kaya kültürü, c- Ağaç kültürü. 2) Şamanizm Kaynaklı İnanç Motifleri: a- Sihir ve büyü yapmak, b- Hastaları iyileştirmek, c- Gayb ve gelecekte haber vermek, d- Ruhun bedeni geçici olarak terketmesi, e- Göğe yükselip Tanrı ile konuşma, f- Tanrı'nın insan şeklinde görünmesi, g- Tabiat kuvvetlerine hâkim olmak, h- Ateşe hükmetmek, ı- Kemiklerden diriltmek, i- Kadın erkek müşterek ayinler, j- Tahta kılıçla savaşmak. 3) Uzak Doğu ve İran Dinleri Kaynaklı İnanç Motifleri: a- Reenkarnasyon inancı, b- Şekil değiştirme inancı, c- Enkarnasyon inancı, d- Ejderha ile mücadele, e- Havada uçma, f- Dört unsur (Anâsır-ı Erbaa) inancı, g- Ateş kültürü. 4) Kitab-ı Mukaddes Kaynaklı İnanç Motifleri: a- Ölümden önce göğe çekilmek, b- Suyu kana çevirmek, c- Halka felaket musallat etmek, d- Bereket getirmek, e- Az yiyeceklerle çok kişiyi doyurmak, f- Körleri gördürmek, g- Ölü insanı veya hayvanı diriltmek, h- Nefes evladı edinmek, ı- Kuru odunu ağaç haline getirmek, i- Yerden veya taştan su fışkırtmak, j- Irmağı veya denizi yarıp geçmek, k- Irmak veya deniz üstünde yürümek.⁸

Asırlar boyunca gerek sözlü ve gerekse yazılı edebiyatımızın en önemli türlerinden biri olarak dikkati çeken menâkıb-nâmelerin genel özelliklerine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır: Menâkıb-nâmelerin kahramanları her şeyden önce gerçek ve mukaddes kişilerdir. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır. Konu edindikleri veli hayatta iken de, vefatından sonra da yazılmış olabilirler. Anlatılan olayların gerçekliğine inanılır. Yarı mukaddestirler ve kendilerini bir “dogma” gibi kabul ettirirler. Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler.⁹ Diğer taraftan olay ve şahitlikler günü gününe kaydedilmediği için, anlatımlar sözlü gelenekten derlenip yazıya aktarılmışlardır. Bu bakımdan sözlü kültür malzemelerine ait üslûp özelliklerini bünyelerinde barındırırlar. Bu eserlerde sözlü kültürün etkisi açık bir biçimde kendisini hissettirir. ‘Anla’, ‘dinle’ gibi karşılıklı etkileşimin olduğu bir iletişim ortamını çağrıştıran hitapların ve ifadelerin kullanılması bunun en açık delilidir.¹⁰

Menâkıb-nâmelerde genel olarak açık ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı görülür. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, söz konusu metinlerin sanat endişesinden uzak oluşu, ağırlıklı olarak tebliğ amacına hizmet

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri -Bektaşî Menakıb-nâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri-*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

⁹ A. Yaşar Ocak, “Evliya Menkıbeleri”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Talat Sait Halman vd. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 607, İstanbul, 2007.

¹⁰ Kemâl Üçüncü, “Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyet-nâmesi”, *Bilgi*, S. 28, s. 8, Ankara, 2004.

etmesi, daha ziyade tekke edebiyatı çerçevesinde ortaya çıkararak gelişmesi ve geniş halk kitlelerine hitap etmesi sayılabilir. Menâkıb-nâmelerin diğer edebî metinlerden ayrıldığı taraf da daha çok şekil, muhteva, dil ve üslûp bakımından ortaya koyduğu bu farklılıklardır. Asırlar boyunca halkın muhayyilesinde unutulmaz izler bırakan keramet türünden olağanüstü olayların zaman zaman değişik şahsiyet ve gruplara mâl edilerek yer yer anonim bir kimliğe bürünse de; masal, efsane ve destan gibi olağan dışı olayların anlatıldığı edebi türlere nispetle menâkıb-nâmelerin hemen hemen tamamı tarihî gerçeklere uygunluk gösteren kronolojik eserlerdir. Dolayısıyla konu edindikleri şahsiyetler hakkında en güvenilir kaynaklar olan bu tür eserler, birçok tanınmış tarikat büyüğünün şiirleriyle de zengin ve kıymetli birer kültür hazinesi olarak kabul edilirler.

Menâkıb-nâmelerin bir edebî tür olarak tarihî macerasına gelince; özellikle 9. asırdan itibaren tasavvuf hareketlerinin gelişmesiyle birlikte yaygınlaştığı gözlenen bu tarz eserlerin ilk örneklerine büyük velîlerin yaşadıkları bölgelere ait tarih kitaplarında rastlanır. Tabakât kitaplarının yazılmaya başlandığı 10. asırdan itibaren, Sülemî'nin *Tabakatü's-Sûfiyye* adlı eseri, Kuşeyrî'nin *Risâle fî-İlmi't-Tasavvuf*'u, Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ'sı*, Hucvirî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*'u gibi çeşitli tasavvuf eserlerinde menkıbelere geniş yer verilmiştir. Bununla birlikte türün karakteristik örneklerini taşıyan ilk eserlerin ortaya çıkışı 11. asırda gerçekleşir. Arap edebiyatında görülen bu tür kitapların konuları yine büyük velîlerin hayatları etrafında oluşan menkıbelerdir. *Devhatü's-Safâ*, *Esrârü't-Tevhîd fî Makamâti's-Şeyh Ebî Sa'îd* bunların en tanınmış örneklerini oluşturur. Sadece büyük sûfilere özgü bu ilk menâkıb kitaplarından sonra çerçeve genişlemiş ve tarikat içerisinde önemli bir yere sahip bulunan her ermiş hakkında menâkıb-nâmeler yazılır olmuştur.¹¹ Özellikle 13. yüzyıldan sonra hemen hemen bütün İslâm dünyasında güçlü bir menâkıb-nâme yazma geleneği ortaya çıkar. Arapça'nın yanı sıra Farsça ve Türkçe menâkıb-nâmeler kaleme alınır. Farsça menkıbe kitaplarında velîlerin hayat hikâyelerinin kısmen halk arasında oluşan rivayetler, kısmen de yazarların ilaveleriyle zaman içinde geniş hacimli eserler haline geldiği görülür. Yazıldıkları asırların dinî, sosyal, rûhî ve siyâsî panoraması niteliğini taşıyan bu tür eserler, Hristiyan edebiyatlarında da önemli bir yer tutmuş ve bilhassa 19. asırdan itibaren Avrupalı

¹¹ A. Yaşar Ocak. "Evliya Menkıbeleri", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Talat Sait Halman vd. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 607.

ilim adamları bu tür batılı eserleri dinî, tarihî ve sosyolojik açıdan incelemeye başlamışlardır.¹²

Türk edebiyatında menâkıb-nâme yazma geleneğinin başlangıcını 11. asra kadar götürmenin mümkün olduğunu söylemiştik. Bu alanda Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın kişiliği çevresinde oluşturulan *Tezki-re-i Satuk Buğra Han* türün ilk örneği kabul edilebilir. Ahmed Yesevî adına kaleme alınan menâkıb-nâmelerin en eskisi Siğnakî (ö.711/m.1311)'ye aittir. *Menâkıb-ı Ahmed Yesevî* adını taşıyan eserde, Yesevî'nin hayatı, şahsiyeti ve onunla ilgili halk arasında yaşayan rivayetler yer alır. İslâmiyet'i daha çok tasavvuf yoluyla öğrenen ve yaşayan Orta Asya Türkleri arasında Şamanların ve Budist azizlerin gösterdikleri olağanüstü hallerin hâlâ canlı bir biçimde yaşıyor olması, bu türden menkıbe kitaplarının kaleme alınması için yeterli zemini hazırlıyordu. Bu nedenle özellikle Ahmed Yesevî'nin menkıbeleri bütün Orta Asya Türk toplulukları arasında kolayca yayılmıştı. Gerek Selçuklular ve gerekse Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen İran asıllı tasavvuf mensupları arasında zamanla 'sözlü' bir menkıbe anlatma geleneği oluşur. Halk muhayyilesindeki bu edebî metinler 13. asırdan itibaren Anadolu'daki canlı tasavvufî hayatın da etkisiyle yazıya geçirilmeye başlanır. Ne var ki bu dönemde yazılan menâkıb-nâmelerin çoğu Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kuşkusuz bunda İran edebiyatının ve bilhassa Selçuklu saraylarında edebiyat dili olarak Farsça'nın tercih edilmesinin etkileri olmuştur. Örneğin Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sadrettin Konevî, Evhadüddin Kirmânî, Fahreddin Irâkî ve Necmeddin Dâye gibi sûfilerin yaşadığı, önemli tasavvufî eserlerin telif edildiği Anadolu Selçukluları devrinde çok sayıda menâkıb-nâme yazılmıştır. Hatta Anadolu sahasında yazıldığı ileri sürülen en eski Türkçe şiirin (Farsça-Türkçe mülemma bir gazel) bu dönemde (xiii. asır) Gelibolulu Muhyiddin'in Farsça'dan tercüme ettiği; *Tercüme-i Menâkıb-ı Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî* adlı eserinde yer almış olması, bu türe çok eskiden beri verilen önemi gösterir.¹³ Bunlar arasında özellikle Sipehsâlâr Mecdüddin Feridun tarafından kaleme alınan ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin menkıbelerini anlatan Farsça, *Menâkıb-ı Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*¹⁴ ve esasen Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin müridi olan Ahmed Eflâkî Dede'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*¹⁵ adlı eseri en geniş anlamda Mevlânâ ve

¹² Pala, Age, s. 316.

¹³ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Konya, 2005.

¹⁴ Yazma nüshaları için bkz. Millet Ktp. AE. Şer'iyye. No. 1118; Ankara Genel Ktp. No. 104.

¹⁵ Ahmed Eflâkî Dede, *Menâkıbü'l-Ârifin*. 2 Cilt, İstanbul, 1953-54, 1973.

çevresini anlatır. Bilhassa mevlevîlik tarihi açısından son derece önemli olan bu eser de Farsça olup tam otuz altı yılda tamamlanmıştır.¹⁶

13. asırda, Hemedanlı Celaleddin Muhammed'in *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adlı eseri Farsça olup Ahmed Eflâkî Dede'nin eserinin özetidir. Anbarcızâde Derviş Ali b. İsmail'in *Esrârü'l-ârifîn ve Sîrâcü't-Tâlibîn*¹⁷ adlı eseri ise Mevlânâ ve silsilesi üzerine kaleme alınmıştır. Aynı şekilde Abdülkerim b. Şeyh Musa'nın Konya ve Akşehir civarında yaşadığı bilinen Seyyid Harun'a dair *Menâkıb-ı Seyyid Hârûn-ı Velî*, Sadreddin Konevî hakkındaki *Menâkıb-ı Sadreddin-i Konevî*; Baba İlyas ve Hacı Bektaş-ı Velî ile görüştüğü bilinen Mahmud-ı Hayrânî'nin menkıbelerinin toplandığı, günümüze ulaşmayan *Menâkıb-ı Seyyid Mahmud Hayrânî* ile Amasya ve Tokat civarında yaşadığı bilinen Seyyid Ahmed-i Küçek Rifâî adına yazılan *Menâkıb-nâme* ve Gülşehrî'nin *Kerâmât-ı Ahî Evran*'ı da bu döneme ait eserlerdir.¹⁸

Beylikler döneminde de Anadolu'da menâkıb-nâme türünde eserler yazma geleneğinin sürdüğünü görüyoruz. Örneğin Elvan Çelebi'nin; Baba İlyas, Dede Garkın ve Aşık Paşa'nın menkıbelerinden bahsettiği önemli eseri *Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, 2084 beyitten ibaret olup mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır.¹⁹ Hafîb-i Fârisî de

¹⁶ Aydın Taneri, "Türkiye Selçuklularının Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Âriflerin Menkıbeleri: Eflâkî ve Eseri Hakkında", *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, İstanbul, 1971, s. 413-464. *Menâkıbü'l-Ârifîn*, kısa bir "Giriş"ten sonra on bölümden oluşmakta, her bölümde bir kişinin ve etrafındakilerin menkıbelerine yer verilmektedir. Bu şahsiyetler şunlardır: 1) Bahaeddin Veled; 2) Burhaneddin Tirmizî; 3) Mevlana Celaleddin Rûmî; 4) Şems-i Tebrizî; 5) Selahaddin Zerkub; 6) Hüsameddin Çelebi; 7) Sultan Veled; 8) Ulu Ârif Çelebi; 9) Şemseddin Emir Âbidin; 10) Bahâeddin Veled'in evlat ve ahfâdı. Bu eserde anlatılanların önemli bir kısmı Ahmed Eflâkî'nin kendi müşahedelerine dayanmakta olup, bir kısmı da rivayettir. Türünün en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de verilen bilgilerin tarihi olaylarla zaman zaman çakışmadığı, o devre ait olayların anlatılması esnasında Mevlevîlerin tarafının tutulduğu, yer yer mübalağalı bir anlatım tarzının tercih edildiği söylenegelmiştir. Bununla birlikte 13. ve 14. asır Anadolu kültür tarihinin en önemli kaynaklarından biri olup, sadece Mevlevîlik için değil, aynı zamanda Bektaşîlik için de bulunmaz bir eser olarak değerlendirilmektedir.

¹⁷ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Hekim Ali Paşa Kit. 711.

¹⁸ Haşim Şahin, agm, s. 113.

¹⁹ İsmail E. Erünsal, *Elvan Çelebi Menâkıb-nâmesi*. Ankara 1995. Ayrıca Bkz. Sadettin Buluç, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâmesi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 19, s. 1-6, İstanbul, 1977-79. Bugün itibarıyla eldeki tek yazma nüshası Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi 4937 numarada kayıtlı bulunan *Menâkıb-nâme*'de, Baba İlyas Horasânî ile oğullarının menkabevi hayat hikâyeleri anlatılır. Babailik hakkında önemli bir kaynak sayılan eser Türkçe olup 6 bölümden ibarettir. Eserin birinci bölümünde Dede Garkın, ikinci bölümünde Baba İlyas anlatılır. Üçüncü bölümde Baba İlyas'ın oğullarından bahsedilir. Dördüncü bölüm, Elvan Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa'ya ayrılmıştır. Beşinci bölümde Elvan Çelebi, babası Aşık Paşa'dan bahseder. Eserin son bölümünde ise Baba İlyas Horasânî'nin ve Muhlis Paşa'nın belli başlı halifelerinden, bunların kimlik ve faaliyetlerinden söz edilir. Bunlar arasında Hacı Bektaş-ı Velî ve Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebâlî de vardır.

Kalenderliliğin pîri Cemâleddin-i Sâvî'nin hayatını ve menkıbelerini anlattığı *Menâkıb-ı Cemâleddin-i Sâvî*'yi bu dönemde yazmıştır. 14. asırdan itibaren Anadolu'da ortaya çıkan ve "Abdalân-ı Rûm" adı verilen savaşçı dervişlerin, alperenlerin efsaneleşen hayatları sadece tarikat çevrelerinde değil, halk ve asker arasında da geniş yankılar uyandırır.

15. yüzyıldan itibaren Anadolu'da menkıbe kitaplarının sayısı dikkati çekecek derecede artar. Bu artış asırlar boyunca Osmanlı edebiyatının bütün edebî sahalarında sürüp gidecektir. Bu süreçte Türk edebiyatında yüzün üzerinde menâkıb-nâme yazılmıştır. Bunların çoğu Türk edebiyat tarihi için de 'kaynak' olma özelliği taşır. Ne var ki bu artış tür adına çok sağlıklı bir artış olarak düşünülmemelidir. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi, Battal-nâme, Saltuk-nâme ve Danişmend-nâme genel adlarıyla karşımıza çıkan bu kahramanlık hikâyelerinin menâkıb-nâmelerle benzerliği; içinde barındırdığı olağanüstü anlatımlardır. Örneğin Ebulhayr Rûmî, Cem Sultan'ın emriyle 1480'lerde kaleme aldığı *Saltuk-nâme*'de, Sarı Saltuk'un Rumeli fetihlerinde gösterdiği insanüstü mücadelelerini anlatır. Benzer şekilde 'Vilâyet-nâme' adı verilen Bektâşî menâkıb-nâmelerinin ortaya çıkışı da 15. asrın sonlarına doğru başlar. Uzun Firdevsî tarafından yazıldığı tahmin edilen ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatını, devlet adamları ve âlimlerle ilişkilerini ve vefatını anlatan *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* adlı eser, türün en tanınmış örnekleri arasında yer alır. Eserin önemi hiç kuşkusuz Bektaşilik tarikatının önderi, tarikatın pîri Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatını esas almış olmasıdır. Menâkıb-nâme türü içerisinde 'Vilâyet-nâme' adı en çok bu eser için kullanılmıştır. Bektaşiliğin yayıldığı geniş bir coğrafyada yani hem Anadolu'da ve hem de Rumeli'nde *Vilâyet-nâme*'nin gerek kütüphanelerde ve gerekse özel şahıslara ait kitaplıklarda sayısız yazma nüshası mevcuttur. *Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyet-nâmesi*'nin eldeki nüshalarına bakıldığında manzum, mensur ve karışık olmak üzere üç değişik tarzda düzenlenmiş olduğu görülür.

Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi'nin yazılış tarihi konusunda çeşitli tahminler yürütülmekle birlikte eserin muhtevasına bakıldığı zaman Abdülbâkî Gölpinarlı'nın 1481-1501 arasında yazılmış olabileceği şeklindeki tahmini büyük ölçüde geçerlilik kazanmaktadır. Eser dikkatle incelendiğinde kökü Orta Asya'da Ahmet Yesevî dönemine kadar uzanan şifâhî rivayetlerin yanı sıra çoğu günümüze ulaşmayan *Menâkıb-ı Hâce Ahmed Yesevî*, *Menâkıb-ı Lokmân-ı Perende*, *Menâkıb-ı Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî* gibi bazı menâkıb mecmualarının da kaynak olarak kullanıldığı, yazarın sözü edilen şifâhî menkıbe ve rivayetleri çok iyi tanıyan bir çevreye mensup olduğu anlaşılmaktadır.²⁰

²⁰ A. Yaşar Ocak, "Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, C. 14, s. 471-72, İstanbul, 1996.

Bu eser dışında yine *Vilâyet-nâme-i Abdal Mûsâ*, *Vilâyet-nâme-i Sultan Şücâeddin*, *Vilâyet-nâme-i Otman Baba*, *Vilâyet-nâme-i Koyun Baba*, *Vilâyet-nâme-i Seyyid Ali Sultan*, söz konusu Bektâşî geleneği içinde ortaya çıkan menâkıb-nâmeler arasındadır. Aynı asırda, Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'nin hayatını ve kerâmetlerini anlatan *Eşrefoğlu Menâkıb-nâmesi*, Fatih'in veziri Mahmud Paşa'nın menkabevî hayatını konu edinen *Menâkıb-ı Mahmud Paşa*, Şeyh Bedreddin Simavî'nin torunu Halil bin İsmail'in, *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin İbn Kâdî İsrâil* adlı eseri; Halvetî şeyhlerinden Kemâl Ümmî'nin hayatını anlatan ve Âşık Ahmed tarafından kaleme alınan *Menâkıb-ı Kemâl Ümmî*; Emir Sultan Tekkesi post-nişinlerinden Yahya bin Bahşî'nin yazdığı ve *Menâkıb-ı Cevâhir* (li hakkı Emir Sultan) adıyla da bilinen *Menâkıb-ı Emir Sultan*²¹ ve Kemâl Ümmî'nin "*Menâkıb-ı Geylânî*" adlı eseri türün kayda değer diğer örnekleri arasındadır.²²

16. yüzyılda kaleme alınan çok sayıda Menâkıb-nâme arasında bil-hassa Emir Sultan adına yazılmış dört eser dikkat çekicidir. Nimetullah Efendi, Mehmed Şevkî (Şevkî-i Kadîm), Senâî Çelebi ve Zeynelâbidin bin Hacı Kasım tarafından yazılan bu eserlerin dışında; Muhyî-i Gülşenî'nin *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî* adlı eseri; Enîsî'nin *Menâkıb-ı Akşemseddin*'i;²³ anonim *Menâkıb-ı Şeyh Safiyyeddin-i Erdebilî*, *Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*; Hoca İbrahim'in *Menâkıb-ı Pîrî Baba* adlı eseri; Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'ı; Hâzinî'nin *Cevâhirü'l-Ebrâr*'ı, Lokmânî Dede'nin 4428 beyitten oluşan "*Menâkıb-ı Mevlânâ*"sı bu asırda türün önemli örnekleri arasında yer alırlar. Ayrıca, Eyyûbî'nin 195 beyitten oluşan *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* adlı eserinde ise Kânûnî Sultan Süleyman'ın Belgrad, Rodos, Budin gibi seferleri hakkında özlü bilgiler verilmektedir. Aynı şekilde o dönemdeki âdet ve gelenekler, mimaride kullanılan araç ve gereçler, İstanbul'un suya kavuşturulması ve bu esnada yapılan çeşmeler hakkında orijinal bilgiler vermesi bakımından da çok önemli bir eserdir.²⁴ Bu dönemde mensur olarak kaleme alınan menâkıb-nâmeler içinde en önemlileri ise; Abdülkerim bin Şeyh Mûsâ'nın "*Menâkıb-ı Seyyid Harun*", Enîsî'nin "*Menâkıb-ı Akşemseddin*", Lâmiî Çelebi'nin "*Menâkıb-ı Veysel Karânî*", Şevki Mehmed bin Ahmed Efendi'nin "*Menâkıb-ı Emir Sultan*", Âgehî'nin "*Menâkıb-ı İmam Gazâlî*" adını taşıyan eserleri sayılabilir.

²¹ Yazma nüshaları için bkz. Sül. Ktp. Hacı Mahmud 4559, Millet Ktp. A.E.1114, Üsküdar Selimağa, Kemankeş, 410/1.

²² A. Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2007.

²³ Şeyh Enîsî, *Menâkıb-ı Akşemseddin*. İstanbul, 1972.

²⁴ Eyyûbî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, Hazırlayan: Dr. Mehmet Akkuş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 277.

17. ve 18. asırlar, menâkıb-nâme türünün deyim yerindeyse en bereketli devirleridir. Anonim örneklerden biri olan *Menâkıb-ı Şeyh Üftâde*'den başlayan bu gelenek Diyarbakırlı Ömer Fuâdî Efendi'nin *Menâkıb-ı Şeyh Şaban-ı Velî (Menâkıb-ı Şâbâniyye)*;²⁵ Şeyh Lûtfî'nin Niyazî-i Mısırî için kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Asrî Fî-Menâkıbi'l-Mısırî* adlı eseri; Abdürrezzak Efendi'nin *Tuhfetü'l-Ahbâb (Fî-Menâkıb-ı Şeyh Vefâ)*²⁶ adlı eseri ile yine aynı yazarın *Menâkıb-ı Emir Buhârî* adlı kitabı; Hasîb Üsküdârî'nin *Menâkıb-ı Şeyh Mehmed Emin Tokâdî* adlı eseri; İbrahim Has'ın Şeyh Karabaş-ı Velî'nin halifesi Hasan Ünsî'nin menkıbelerini anlatan *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi* adlı eseri; Mehmed Dâî'nin Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'ye dair manzum menâkıbı²⁷ bu dönemde yazılan belli başlı menâkıb kitapları arasında yer alır.

Yine aynı yüzyıllarda belirli tarikatlar bünyesinde, tarikatın pîrleri ile ilgili olarak yine tarikatın önderlerinden bazı kimselerin menâkıb-nâmeler yazdıkları görülür. Örneğin Münîrî Belgrâdî tarafından kaleme alınan *Silsiletü'l-Mukarrebîn ve Menâkıbü'l-Müttekîn*;²⁸ Cemaleddin Mahmud Hulvî'nin *Lemezât-ı Hulviyye ez-Leme'ât-ı Ulviyye* adlı eseri; Yusuf Sinan Efendi'nin *Silsile-i Tarikat-ı Sünbülüyye*;²⁹ *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikat-nâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Âliyye-i Halvetiyye* adlı eserleri; Sâkıp Mustafa Dede (ö.1735)'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân* ya da *Sefîne-i Nefîse fî Menâkıbi'l-Mevleviyye*³⁰ adlı eseri; Hüseyin Vâiz Kâşîfî'nin oğlu Safiyüddin Ali'nin Farsça olarak yazılan *Reşhâtü Ayni'l-Hayât*³¹ adlı eseri; Ebû Rıdvân Sadr Vicdânî'nin, *Tomar-ı Turuk-ı Âliye*'si;³² Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in, *Menâkıb-ı İmam-ı A'zam*³³ ve "*Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayramiyye*"³⁴ adlı eserleri; İsmail Hakkı Bursevî'nin *Silsile-nâme-i Tarik-ı Celvetiyye*'si; Şeyh Mehmed Nazmî'nin *Hediyetü'l-İhvân*³⁵ adlı eseri; Kayyımzâde Mehmed -Kürkçübaşızade

²⁵ Eserde 1620 yılına kadar yaşayan şeyhlerin hâl tercümeleri yer alır. 1877 yılında basılmıştır.

²⁶ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Ef. No: 3622/11.

²⁷ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud 4592, 4604.

²⁸ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa 2819/3

²⁹ Yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Ef. No: 1372; Süleymaniye Ktp. Halet Ef. No: 264/2.

³⁰ Bkz. Sâkıp Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse fî Menâkıbi'l-Mevleviyye*, 3 Cilt, Mısır, 1866-67.

³¹ Eser, Trabzonlu Mehmet Maruf tarafından Türkçeye çevrilmiş ve ilki 1840 yılında Mısır/Bulak'ta, ikincisi 1862 yılında İstanbul'da olmak üzere iki defa basılmıştır.

³² Bkz. Ebû Rıdvân Sadr Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Âliye*, 3 Cilt. İstanbul, 1920-22.

³³ Yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbî. No: 1248; Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa. No: 611/7; Süleymaniye Ktp. Esad Ef. No: 2420/1.

³⁴ Yazma nüshaları için bkz. Sül.Ktp.Nafiz Paşa 1164; Millet Ktp.A.E. 1051.

³⁵ Yazma nüshaları için bkz. Sül.Ktp.Reşid Ef. 495, Sül.Ktp.Hacı Mahmud 4587, Millet Ktp. A.E. 1128.

Ali'nin manzum *Silsiletü'n-Nûr* adlı eserleri;³⁶ Kânî Ahmed'in Abdullah b. Es'ad Yâfî'den tercüme ettiği *Ravzü'r-Reyâhîn fî Menâkıbı's-Sâlihîn Tercümesi*;³⁷ Sarı Abdullah'ın, önemli sünni tarikatleri konu alan ve 1871 yılında basılan *Semerâtü'l-Fu'âd fi'l-Mebde've'l-Me'âd* ile *Cevheretü'l-Bîdâye ve Dürretü'n-Nihâye*³⁸ adlı eserleri; La'lî-zâde Abdülbâkî Efendi'nin *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayramiyye*³⁹ ve *Sergüzeşt-i Melâmiyye*'si; Ali Âlî Efendi'nin *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behçetü'z-Zâkirîn*⁴⁰ adlı eseri; Abdüllatif Fazlî b.Seyyid Mehmed Şâkir'in *Gülşen-i Azîz*⁴¹ adlı eseri; Mehmed b. Şeyh Osman b.Şeyh Ömer'in *Esâmi-i Mesâlik-i Tarikatıyyi'l-Mü'minîn*⁴² adlı eseri; Abdurrahman Nâsır'ın *Kitâbü Tafsîl-i Tarikat-i Mukarrebîn ve Sebîlü'l-Müstakîm* adlı eseri; Mehmed Rüstem Reşid'in *Turûk-ı Âliyye Silsileleri*; Şemseddin Sivâsî'nin manzum *Menâkıb-ı İmam-ı A'zam*⁴³ adlı eseri; Abdullah b. Veliyüddin'in *Menâkıb-ı Eşrefzâde*⁴⁴ adını taşıyan eseri; Abdurrezzak Efendi'nin *Menâkıb-ı Emir Buhârî*;⁴⁵ Cezbî'nin *Vilâyet-nâme-i Seyyid Ali Sultan*;⁴⁶ Gülşehrî'nin *Kerâmât-ı Ahî Evran*⁴⁷ adlı eserleri; Mehmed Mekki Efendi'nin *Menâkıb-ı Şeyh Mahmud Murad Buhârî*⁴⁸ adlı eseri; Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihan ve Netîce-i Cân*⁴⁹ adlı eseri; Deriş Burhan'ın *Hacım Sultan Velâyet-nâmesi*;⁵⁰ Âgehî Mansur Çelebi'nin *Menâkıb-ı İmam Gazâlî* adlı eseri ile Şeyh Enîsî'nin *Menâkıb-ı Akşem-seddin*⁵¹ adlı eseri bunlardan bazılarıdır. Türün Anadolu sahası dışında, bilhassa İran sahasında daha çok Kadiriyye ve Nakşibendiyye gibi büyük sahalara yayılmış tarikatların önderleri için de Kâşifî'nin *Reşehât*'ı tarzında menâkıb-nâmeler yazılmıştır.

³⁶ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail 153.

³⁷ Bkz. Süleymaniye Ktp.Hacı Mahmud 4534.

³⁸ Bkz. Millet Ktp.A.E. 858.

³⁹ Bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud 2471.

⁴⁰ Bkz.Nuruosmaniye Ktp. 2293.

⁴¹ Bkz. Millet Ktp. A.E. 1099.

⁴² Bkz.Sül.Ktp.Hacı Mahmud 4781/3.

⁴³ Bkz. Sül.Ktp.Kılıç Ali Paşa 1032/7.

⁴⁴ Abdullah Uçman ve Önder Akıncı, *Eşrefoğlu Rûmi Hayatı ve Menkıbeleri*, İstanbul,1976.

⁴⁵ Bkz. Sül. Ktp. Es'ad Ef. 3622.

⁴⁶ Bkz.Ankara Cebeci İl Halk Ktp. 1189.

⁴⁷ Bkz. Neşr: F.Teachner, Leipzig, 1930.

⁴⁸ Bkz. Süleymaniye Ktp. Murad Buhârî, 256.

⁴⁹ Bkz. Süleymaniye Ktp. Halet Ef. 242.

⁵⁰ Bkz. Millet Ktp. A.E. 943.

⁵¹ Bkz. Millet Ktp.A.E.1044, Üsküdar Selim Ağa 1045, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud 4628/1, 4666, İÜ.TY. 5458, Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa 808.

Türk edebiyatında manzum menâkıb-nâmeler de yazılmıştır. Örneğin Sünbül Sinan ve silsilesi için Muhammed Kayyımzâde ve Ali Kürkçüzâde tarafından kaleme alınan *Silsiletü'n-Nûr*,⁵² Lokmânî Dede'nin, Mevlânâ Celaleddin Rûmî için yazdığı *Menâkıb-ı Mevlânâ*,⁵³ Derviş Ahmed'in, manzum olarak kaleme aldığı *Menâkıbnâme-i Kemâl Ümmî*⁵⁴ adlı eserleri gibi. Bu eserler dışında Türk edebiyatında yazarı bilinmeyen ve anonim olarak kabul gören bazı Menâkıb-nâmeler de vardır. *Menâkıb-ı Abdülkâdir-i Geylânî*,⁵⁵ *Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rıfâî*,⁵⁶ *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî* gibi.

Tarihçiler birer bilimsel kaynak olarak pek itibar etmeseler de menâkıb-nâmelerin zaman zaman birtakım tarihî hadiseler için yegâne kaynak olma gibi özellikleri de vardır. Öncülüğünü M. Fuad Köprülü'nün yaptığı bir gelenek çizgisinde sonraları Zeki Velidi Togan, Orhan Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı, Âgâh Sırrı Levend ve Ahmet Yaşar Ocak gibi araştırmacı ve bilim adamları, ait oldukları dönemlerin sosyal ve kültürel birikimine, dinî anlayışlarına ışık tutan menâkıb-nâmelerin sadece kültür tarihimiz için değil; genel Türk tarihi açısından da önemini ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır. Örneğin; *Menâkıbü'l-Ârifîn*'den, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin Selçuklu ve Moğol hükümdarlarıyla münasebetleri, Baycu ve Geyhatu'nun Konya'yı tahrip etmeleri, dervişlerin yaşantıları, Selçuklu-Moğol ilişkileri, Mevlevîliğin Bektaşilik ve diğer tarikatlarla, Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi'nin Saruhaoğulları ile münasebetleri gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmak mümkündür. Yine *Vilâyetnâme-i Koyun Baba*'dan Osmancık merkezli olmak üzere Orta Anadolu'daki halkın sosyal ve ekonomik durumu, inançları, Şeyhin Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile olan ilişkileri; *Vilâyet-nâme-i Otman Baba*'dan Balkan fetihleri, *Vilâyet-nâme-i Abdal Mûsâ*'dan Teke yöresindeki Türkmenlerin hayat tarzları, inançları, içlerinde yaşattıkları İslâm öncesi Türk dönemine ait izler, Bektaşî menâkıb-nâmelerinden eski Türk gelenek ve görenekleri, diğer dinlerin Bektaşî menâkıb-nâmeleri üzerindeki etkileri hakkında orijinal bilgiler edinmek mümkündür.

Aşağıya alıntıladığımız Yenişehirli Yahya'dan seçilen metin, menâkıb-nâmeler bahsinde bir fikir vermektedir:

⁵² Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Ef. No:153.

⁵³ Yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Halet Ef. Ek. No: 48; Fatih Millet Ktp. AE. Manzum. No: 1319.

⁵⁴ Yazma nüshası için bkz. Fatih Millet Ktp. AE. Manzum. 1184.

⁵⁵ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Ef. No: 2426.

⁵⁶ Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud. No: 4658.

Menâkıb-ı Emir Sultan'dan

“Niçe müddetden sonra gelüp Belde-i Burûsa’da karâr idüp anlar dahî mezkûr Burûsa’da Gökdere başında bir mağarada mekân dutup karâr idüp nice zaman a’yân-ı nâsdan muhtefî olup yani anları hiç kimesne bilme-yüp ol mağarada ibâdet ü tâat üzre olup halkdan gizlü anda olurlar idi. Ol zamanda İstanbul dâr-ı harb olup taht Burûsa’da olup Yıldırım Bâyezid padişah idi. Bir gün Edirne canibine sefer idüp küffâr asker-i İslâma gâlib olup mü’minler... dönüp girüye kaçup pâdişâh-ı islâm gice ile kaçarken gâibden bir kimesne zâhir olup pâdişâhın sakalına yapışup kanda gidersin gayret İslâmındur girü dön diyü atının başını girüye döndürüp yine gâib olur. Bu kimesnenün sözi ile yine küffara hücum idüp gâlib olup gâret iderler. Ol seferden ne kadar mal ganimet olursa padişah hazretleri muhkem zabt itdürüp ba’de Burûsa’ya tahtına gelicek münâdîler pîşân ider ki şu şekilde ve şu endamda bir kimesne her kim buluvürse sancak vireyüm diyü ahd eyler. Bulmakda cemi’ âlem âciz ü hayrân kalub bilâhere bir oduncu merâkibini sürüb cebele urûc iderken ittifak bir mağara önüne uğrar. İçinde bir kimesne oturur ki dellâl vasf eyledüğü sıfat ve şekilde acele ile gelüb divan kapusunda haber viricek kapucular fi’l-hâl gelüp kimyâ-yı devlet, sultânü’l-İslâm ve’s-sa’âdet hazretlerini kapup pâdişâhun huzuruna getürdüklerinde padişah kendü yirini teklif idüp kendü mukabeleye oturup ol zabt olunan ganimet malını getürüp sizün için getürdük lutf idüp kabul eylen diyü ibrâm eyleyicek Sultan Hazretleri buyurur ki; bunun ehli sizsünüz, biz bunun ehli degülüz. Bî-had ibrâm-ı galiz ve ilhâd-ı şedîd eyledükde Sultan Hazretleri buyurur ki gelün bununla bir mescid-i câmi’ binâ eylen, adı sizün, sevâbı bizüm olsun.”⁵⁷

Sonuç olarak; hicrî 3. asırdan itibaren Arap yarımadasında görülme-ye başlanan ve kaynağını esasen hadis-i şeriflerden alan Menâkıb-nâme yazma geleneği, uzun asırlar boyunca Müslüman Türk toplumunun -belki Kur’an-ı Kerim gibi bir dinin temel kitabından sonra- birbirinden güzel eserler ortaya çıkarmıştır. Bu eserler Orta-asya’dan Anadolu’ya, Arap yarımadası ve Afrika’dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada ilgiyle, merakla ve büyük bir saygıyla, inanarak okunmuş, irfan meclislerinin aranan metinleri olmuşlardır. Bir yandan insanımızın fikir ve düşünce dünyasını şekillendiren Menâkıb-nâmeler, diğer taraftan da asırlarca insanımızın ruh terbiyesini oluşturma gibi bir işlevi yerine getirmişlerdir.

⁵⁷ Necla Pekolcay, *İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş*, Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 256-57.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet, v.d. *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2009.
- Afyoncu, Erhan. “Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul, 2003, s. 101-172.
- Ahmed Eflakî. *Ariflerin Menkıbeleri*, I-II, Çev. Tahsin Yazıcı, TTK Yayınları, Ankara, 1995.
- Akalın, Şükrü. *Saltûk-nâme*, I, Ankara, 1988.
- Akkuş, Mehmet. “Mehmed Emin-i Tokadî ve Menâkıb-nâmesi”, *İlim ve Sanat*, C. II, S. 11, Ocak-Şubat 1987, s. 81-83.
- Altınok, Baki Yaşa. “Hacı Bektaş Velî Hakkında Yazılmış Bir Menakıbnâme ve Bu Menakıbnamede Belirtilen Anadolu’daki Alevi Ocakları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Gazi Üniversitesi, S. 27, Güz 2003, s. 177-194.
- Anhegger, Robert. “Eyyûbî’nin Menâkıb-ı Sultan Süleymanı”, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1949-1950. s.119-138.
- Aşkar, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara, 2001, s. 156-202.
- Ateş, Ahmed. “Menâkıp”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, s. 701-702, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1970.
- Bayram, Mikâil. *Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Konya, 2005.
- Biçer, Bekir. “Velâyet-nâme-i Hacı Bektaş Velî’ye Göre Anadolu’nun Fethi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 38, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.
- Buluç, Sadettin. “Elvan Çelebi Menâkıb-nâmesi”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, S. XIX, İstanbul, 1980, s. 1-6.
- Coşan, Esat. *Makâlât-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, Sad. Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Duran, Hamiye. *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), GÜSBE, Ankara, 1996.
- Duran, Hamiye. *Hacı Bektaş Veli’nin Makalatında Din ve Tasavvuf*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988.

- Elvan Çelebi. *El-Menâkıbu'l-Kudsiyye fî-Menâsıbi'l-Ünsiyye*, Haz. İ. E. Erünsal ve A. Y. Ocak, Ankara, 1995.
- Ersoylu, Halil. *Lokmânî Dede – Menâkıb-ı Mevlânâ*, Ankara, 2001.
- Erünsal, İsmail E. “Menâkıbü'l-Kudsiyye (Elvan Çelebi)”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, C. 29, s. 115-116.
- Erünsal, İsmail E. ve A. Yaşar Ocak. *Elvan Çelebi, Menâkıbü'l-Kudsiyye*, İstanbul, 1984.
- Eyyûbî. *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, Haz. Dr. Mehmet Akkuş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Ferîdûn Ahmed Bey. *Münşeâtü's-Selâtîn*, I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1275.
- Fidancı, Mahmut. *Şah Meşreb Menâkıb-nâmesi* (İnceleme-Metin-Sözlük), Doktora Tezi, 1994.
- Fîrûz-Âbâdî. *Kâmûs 'ül-Muhît ve Okyanus 'ul-Basît (Kamus Tercümesi)*, I, Çev. Ahmed Âsim Cenânî Ayntâbî, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1304.
- Gavsî, Mehmet. *Menâkıb-ı Çeharyâr-ı Güzîn*, İstanbul, 1972.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. “Menâkıb-ı Hâce-i Cihân”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, C. III, s. 129-132, İstanbul, 1935.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983.
- Grenard, M. F. “Satuk Bugra Han Menkıbesi ve Tarih”, Çev. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998s. 145-187.
- Güngör, Harun. “Seyyid Lokman ve Oğuz-nâmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 44'ten ayrı basım, Türk Dünyası Vakfı Yayını, İstanbul, s. 91-103.
- Güzel, Abdurrahman. *Abdal Musa Velayetnamesi*, Ankara, 1999.
- Güzel, Abdurrahman. *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006
- Güzel, Abdurrahman. *Hacı Bektaş-ı Velî*, Ankara, 1998.
- Güzel, Abdurrahman. *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*, Ankara, 1999.
- İz, Fâhir. *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul, 1964.

- Jacob, George and Rudolf Tschudi. *Velayetname-i Hacım Sultan*, Berlin, 1908.
- Karakaşzâde Ömer Bin Muhammed. *Nûrû'l-Hüdâ li-meni'htedâ*, İstanbul, 1286.
- Karamustafa, Ahmet T. "Kalenders, Abdâls, Haydarîs: The Formation of the Bektaşîye in the Sixteenth Century", *Suleymân the Second and his Time*, (Haz. Halil İnalçık ve Cemal Kafadar), İstanbul, 1993, s.121-129.
- Karamustafa, Ahmet T. "Menâkıb-ı Hoca-i Cihan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 108-110.
- Karamustafa, Ahmet T. *God's Unruly Friends: Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1550*, Salt Lake City, 1994.
- Karamustafa, Ahmet T. *Vâhidî, Menâkıb-ı Hâce-i Cihan ve Netîce-i Cân*, Cambridge, 1993.
- Koçak, Aynur. "Zengi Ata'nın Menkabeleri, Türbesi ve Bayramı Üzerine", *Hacı Bektaş Dergisi*, Bahar 2003, S. 26, s. 223-231.
- Köksal, Hasan. *Battal-nâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara, 1984.
- Köprülü, Fuat. "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belle-ten*, VII/27, Ankara, 1943, s. 379-522.
- Köprülü, Fuat. *İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, 1919; Ankara, 1993.
- Köprülü, Fuat. *Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıb-nâmeleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul, 1951.
- Kut, Günay. "British Museum'daki Bazı Önemli Yazmalar ve Tevâif-i Aşereden Tâife-i Bektaşiyân", *TDAY Belleten*, Ankara, 1971, s. 209-246.
- Kutlu, Mustafa. "Menâkıb-nâme", (Menâkıb Kitapları), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C. 6, s. 255-257.
- Levend, A. Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1984.
- Lokmânî Dede. *Menâkıb-ı Mevlana*, Konya Mevlana Müzesi, İhtisas Kitaplığı, No. 2179.
- Mercan, İ. Hakkı. "Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Menakıb-name ve Gazavat-nameler Hakkında", *SBE Dergisi*, C. 6, S. 10, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2003, s. 107-130.

- Mercan, İ. Hakkı. *Menâkıb-Nâme-i Şeyh Evhadeddin Kirmânî*, Yüksek Lisans Tezi, EÜSBE, Kayseri, 1990.
- Mercan, İ. Hakkı. *Şeyh Alâeddin Ali b. Yahya es-Semerkindî ve Menâkıbnâmesi'nin Transkribe, Tahlil ve Tenkidi*, Doktora Tezi, EÜSBE, Kayseri, 1996.
- Mermer, Ahmet ve Neslihan Koç Keskin. *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Noyan, Bedri. *Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi*, Aydın, 1986.
- Noyan, Bedri. *Otman Baba Velayetnamesi*, İstanbul, 1994.
- Noyan, Bedri. *Seyit Ali Sultan Velayetnamesi*, Ankara, 1994.
- Noyan, Bedri. *Velî Baba Velayetnamesi*, Ankara, 1994.
- Ocak, A. Yaşar. "Babaîlik", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 4, s. 373-374, İstanbul, 1991.
- Ocak, A. Yaşar. "Battal-nâme", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 5, s. 206-208, İstanbul, 1992.
- Ocak, A. Yaşar. "Dânişmend-nâme", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 8, s. 478-480, İstanbul, 1993.
- Ocak, A. Yaşar. "Elvan Çelebi", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, s. 63-64, İstanbul, 1995.
- Ocak, A. Yaşar. "Evliya Menkıbeleri", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Talat Sait Halman vd, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 606, İstanbul, 2007.
- Ocak, A. Yaşar. "Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 14, s. 471-72, İstanbul, 1996.
- Ocak, A. Yaşar. "Menâkıb-nâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Anskiklopedisi*, Dergâh Yayınları, C. 6, s. 253-255, İstanbul, 1986.
- Ocak, A. Yaşar. "XIII ve XIV. Yüzyıllar Anadolu Türk Tarihi Bakımından Önemli Bir Kaynak: Menâkıb'ul-Kudsiya fî Menâsıb'ıl-Unsiya", *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1979, S. 32, s. 89-102.
- Ocak, A. Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ocak, A. Yaşar. *Bektaşî Menakıb-namelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Ankara, 1983.

- Ocak, A. Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıb-nâmeler*, TTK Yayınları, Ankara, 1992.
- Ocak, A. Yaşar. *Selçukluların Dinî Siyaseti: 1040-1092*, İstanbul, 2002, s. 120-154.
- Ocak, A. Yaşar. *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.
- Ocak, A. Yaşar. *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Rasül (Babaîler) İsyanı ve Anadolu'nun İslâmlaşması Tarihindeki Yeri*, İstanbul, 1980.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamu Oyununun Oluşumuna Bir Örnek: Menâkıb-i Mahmud Paşa-i Velî", *Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'ya Armağan*. Ankara, 1974, s. 459-481.
- Önder, Mehmet. "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâmesi Nasıl Bulundu", *Türk Kültürü*, Ankara, 1985, S. 296, s. 49-52.
- Öngören, Reşat. "Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münasebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed-i Dâğî İle Alâkalı Menâkıbı", *İslâm Araştırmaları*, S. 1, s. 107-113, İstanbul, 1997.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul, 2000.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L.M. Yayınları, İstanbul, 2002.
- Pekolcay, Necla. *İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş*, Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Sezen, Lütfi. *Halk Edebiyatında Hamza-nâmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Şahin, Haşim. "Menâkıb-nâme", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 29, s. 112-114, Ankara, 2004.
- Taneri, Aydın. "Türkiye Selçuklularının Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Âriflerin Menkıbeleri: Eflâki ve Eseri Hakkında", *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, İstanbul, 1971, s. 413-464.
- Tekin, Arslan. *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Sözlüğü*, Ötüken, İstanbul, 1995.
- Togan, Zeki Velidi. *Târihte Usûl*, İstanbul, 1950, 1985.

- Tokatlı, Ümit, “Elvan Çelebi’nin Eseri, (el)Menâkıbü’l-Kudsiyye fi’(l) Menâsibi’l-Ünsiyye”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, s. 165-171, Kayseri, 1987; S. 2, s. 259-268, Kayseri, 1988.
- Tokatlı, Ümit. *Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si* (Metin-İndeks-Gramer), Doktora Tezi, 1984.
- Tosun, Necdet. “Ahmet Yesevî’nin Menâkıbı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul, 1988, s. 73-81.
- Üçüncü, Kemâl. “Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyet-nâmesi”, *Bilig*, S. 28, s. 1-30, Ankara, 2004.
- Yardım, Emine Seval. *Menkıbe ve Menâkıb-nâmelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- Yazıcı, Tahsin. *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*. TTK. Yayınları, Ankara, 1982.
- Yazıcı, Tahsin. “Menâkıb’ül-Ârifin’in Sanat Tarihi Bakımından Değeri”, *TTK Belleten*, XXXVI/143, Ankara, 1972, s. 385-387.
- Yazıcı, Tahsin. “Menâkıbü’l-Ârifin”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, C. 29, s. 114-115.
- Yüce, Kemal. *Saltûk-nâme’de Tarihî, Dinî ve Efsânevî Unsurlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Zavotçu, Gencay. “Tasavvufî Bir Eser: Menâkıb-ı Sünbül Efendi ya da Sünbülüyye”, *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, (15-16 Mayıs 2009), Ankara, 2010, s. 655-663.